

НАУКОВІ РОЗВІДКИ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

УДК 378:17.022

О.І. Браткова

ORCID id 0000-0001-8408-9935

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДЕОНТОЛОГІЇ

У результаті аналізу наукових джерел автором з'ясовано сутність та зміст ключових понять дослідження, визначено функції та роль деонтології у професійній взаємодії майбутнього фахівця, висвітлено основні морально-етичні норми професійної взаємодії і спілкування, зазначено фактори, які ускладнюють цей процес, та заходи, спрямовані на подолання деструктивної професійної взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, деонтологія, етика, мораль, норми, професійна взаємодія, професіоналізм, професія.

© Браткова О.І., 2017

Вступ. Наука доводить, а життя переконує, що успіх будь-якої справи в умовах ринкової економіки, якість виробленого товару або послуги залежать від якості життя, психологічних умов праці фахівців, які виробляють цей товар або послугу. Саме тому сьогодні досвідчений керівник витрачає частину робочого часу не тільки на вирішення фінансових, технічних або організаційних проблем, а й на розв'язання психологічних завдань, що постають у процесі професійної взаємодії. Виробничі, організаційні, фінансові завдання вимагають від фахівця будь-якої галузі комплексу знань, умінь та навичок роботи не лише з підлеглими, а й з партнерами, керівництвом, конкурентами, клієнтами. Адже досвід розвинених країн світу доводить закономірність взаємозв'язку між досягненням матеріальних результатів праці та умінням формувати та розвивати ділові стосунки. Питання глобалізації світової економіки також викликають потребу у фахівцях із сформованою системою морально-етичних цінностей та здатністю розвивати їх протягом активного життя. Тому досить актуальна проблема професійної взаємодії та морально-етичних цінностей майбутніх фахівців стала об'єктом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених (К. Абульханова-Славська, В. Агеєв, Б. Ананьев, Г. Андреева, О. Бодальов, Л. Виготський,

Л. Хоружа, Е. Головаха, С. Іванова, Н. Казарінова, Н. Круглова, В. Куніцина, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Б. Паригін, Р. Адлер, М. Аргайл, Р. Вердербер, К. Вердербер, Т. Доіл, Ф. Долуган, К. Сіон та ін.). Чимало робіт присвячено також дослідженню окремих аспектів зазначеної проблеми, а саме: вивченню бар'єрів, які порушують взаємодію фахівців (А. Аронсон, М. Відінеєв, І. Глазкова, О. Залюбовська, А. Маркова, Б. Паригін, К. Роджерс, Р. Шакуров та ін.); теоретичним та методичним основам інтерактивної взаємодії, ефективності її впливу на формування особистості (Н. Баліцька, Н. Побірченко, М. Кларін, А. Мартинець, М. Перець, О. Пометун, С. Сисоева та ін.); застосуванню технологій навчання у співробітництві та взаємодії учасників навчально-виховного процесу (Л. Велитченко, А. Вербицький, В. Головаха, В. Гриньова, О. Залюбовська, С. Іванова, В. Маликова, Т. Сенько, А. Чусовітіна та ін.); питанням загальнотеоретичного напрямку професійної підготовки до професійного спілкування та взаємодії майбутніх фахівців різних спеціальностей: педагогів, психологів, лікарів, економістів, менеджерів, військових (Н. Шигонська, С. Поплавська, А. Кравченко, Н. Якса, Ю. Костюшко, О. Птахіна, Н. Гагаріна, Г. Шролик, Т. Розумна, С. Кожушко). Варто зазначити, що науковий доробок зазначених авторів є світоглядним орієнтиром розроблення

системи психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців до професійної комунікації та взаємодії.

Мета статті — з'ясувати сутність та зміст ключових понять дослідження, визначити функції та роль деонтології у професійній взаємодії майбутнього фахівця, висвітлити основні морально-етичні норми професійної взаємодії і спілкування, зазначити фактори, які ускладнюють цей процес, та заходи, спрямовані на подолання деструктивної професійної взаємодії.

Виклад матеріалу дослідження. Для розкриття проблеми професійної взаємодії майбутнього фахівця крізь призму деонтології з'ясуємо сутність та зміст ключових понять: «професіоналізм», «професія», «взаємодія», «професійна взаємодія» та «деонтологія». Отже, *професіоналізм* — це сукупність досягнутих індивідом теоретичних знань, практичного досвіду і професійних навичок у визначеній поділом праці сфері людської діяльності. *Професія* — це готовність до виконання суспільно доцільної діяльності, що перетворює світ і максимально розкриває творчий, інтелектуальний і духовний потенціал особистості. Як соціальний процес вона пов'язана з певними предметами, знаряддями і результатами праці, які стають засобами людської діяльності, тобто засобами перетворення природи, створення суспільних відносин і тим самим індивідуального розвитку людини (Панченко В.І., 2012, с. 211).

Професійна діяльність містить багато аспектів, як-от: економічний, соціологічний, етичний, психологічний, фізіологічний та ін. Для нашого огляду найважливішим є етичний. Його зміст полягає у тому, що сфера моральних відносин людей виявляється у професійній діяльності, їхніх моральних і ціннісних настановах, поведінкових пріоритетах, морально-етичних критеріях вчинків, здійснюваних в контактах з колегами по роботі, в колективі, суспільстві.

Взаємодія — це процес безпосереднього чи опосередкованого впливу суб'єктів спілкування один на одного, що зумовлює їхні дії та взаємозв'язок. Дослідження свідчать, що ефективна взаємодія забезпечується завдяки готовності партнерів до спільної діяльності. Тому одним з пріоритетних завдань вищої школи є формування готовності майбутнього фахівця до професійної взаємодії у процесі фахової підготовки. Існують різні підходи до класифікації видів взаємодії. В основі однієї з класифікацій провідним є кількісний аспект, який передбачає орієнтацію на кількісний склад суб'єктів взаємодії. У зв'язку з цим виділяють такі види взаємодії: міжгрупова, між особою та групою, між двома особами.

В основі іншої класифікації лежить дихотомічний поділ видів взаємодії — співробітництво та конкуренція. Співробітництво варто застосо-

увати тоді, коли необхідно не тільки обстоювати свої інтереси, але й співпрацювати з партнерами. Метою співробітництва є вироблення довгострокового взаємовигідного рішення. Вочевидь, співробітництво спрямоване на задоволення інтересів обох сторін. Воно вимагає від партнерів певних зусиль для ефективної взаємодії. Цей вид взаємодії можна описати такими поняттями: «асоціація», «кооперація», «компроміс», «згода», «приєднання». Такий вид взаємодії, як конкуренція, має місце тоді, коли один із партнерів не дуже зацікавлений у співробітництві, а керується насамперед задоволенням власних інтересів та потреб, створюючи перепони на шляху до порозуміння. Цей вид взаємодії можна описати такими поняттями: «суперництво», «опозиція», «дисоціація», «конфлікт» (Савенкова Л.О., 2015, с. 101). Спираючись на вищезазначене, можемо констатувати, що *професійна взаємодія* — це цілеспрямований, соціально зумовлений, динамічний процес безпосереднього або опосередкованого одночасного впливу суб'єктів один на одного в результаті виконання певної професійної діяльності при спрямовуючій ролі суб'єкта, що володіє сукупністю теоретичної та практичної підготовки, метою якого є реалізація змісту професійної діяльності одного і задоволення потреб іншого. *Професійна взаємодія* є основою й умовою встановлення найрізноманітніших відносин у професійному середовищі. Вона виявляється у формі *спільної діяльності, спілкування, емоційного співпереживання*.

Щодо терміна «деонтологія» (від грец. δέον — належне і logos — учення; наука про належне), то це розділ етики, в якому розглядаються проблеми належного. Термін «деонтологія» увів англійський філософ утилітарист І. Бентам, який позначив ним теорію моралі загалом. Пізніше деонтологію як учення про належне стали відрізняти від аксіології (етичної). Чи не найважливішим питанням етики є співвідношення обов'язку (належного) та добра (ціннісного феномена), деонтології та аксіології (Тофтул М.Г., 2014, с. 110). Етика як наука досліджує свій предмет з конкретно-історичних, філософсько-світоглядних позицій у тісному взаємозв'язку із соціальними відносинами; вона розкриває закони виникнення й історичного розвитку моралі, її сучасний стан і функції, аналізує соціальну сутність моральності, обґрунтовує її історичну прогресивність. Етика, вивчаючи предмет в його соціальній обумовленості з усім суспільним життям, науково обґрунтовує етичні категорії, принципи і норми, дає їх філософський і соціальний аналіз. Одним із аспектів вищезазначеної науки є професійна етика, яка має своїм завданням на основі методології етики обґрунтувати певну систему норм, що регулюють взаємини людей у тій чи іншій сфері діяльності. Професій без специфічної моралі немає. Кожна

володіє відносною самостійністю в суспільстві. Це накладає певні вимоги і певним чином відображається на моралі носіїв цієї професії (Панченко В.І., 2012, с. 215).

Отже, *професійна етика* — це передусім специфічний етичний кодекс людей певної професії. Кожна професія висуває до людей, які її обрали, відповідні моральні вимоги, породжує спеціальні моральні проблеми. Проте одні професії не потребують істотних коректив звичайних норм і правил поведінки людей, а інші настирливо вимагають цього. Йдеться насамперед про види діяльності, в яких об'єктом впливу є людина (освіта, медицина, юриспруденція). Проте і відносини між людьми професій інших категорій теж істотно залежать від їхніх моральних стосунків. Багато видів діяльності висувають до людей підвищені моральні вимоги.

Професійна діяльність, об'єктом якої виступають живі люди, утворює складну систему взаємоперехідних, взаємозумовлених моральних стосунків, до якої насамперед належать: ставлення спеціаліста до об'єкта праці (слідчий — обвинувачений, лікар — хворий, вчитель — учень); стосунки спеціаліста з колегами; ставлення спеціаліста до суспільства. Ці стосунки вивчаються професійною етикою (рис. 1).

Проблематика *етики професійних груп* зводиться до такого кола питань:

- 1) моральний статус групи;
- 2) професійно типові ситуації, що вимагають певної позиції;
- 3) моральні обов'язки і критерії їх виконання, що витікають з етики;
- 4) моральні кодекси, сформульовані у вигляді зводу моральних цінностей і норм.

Специфічність змісту професійної етики може бути виражена по-різному. Визначальну роль при цьому відіграє загальна мораль, що надає професійній особливості та спрямованості. Професійна мораль, будучи функціональною, не може існувати сама по собі, поза загальною мораллю. При цьому загальне в професійній моралі завжди буде персоніфікуватися, перекладатися на тональність професійного звучання, відчувати зміни в кожному конкретному виді діяльності, по-своєму відбиваючись у конкретному середовищі. У зв'язку з тим, що самі професії відрізняються не тільки за об'єктом і об'ємом трудових зусиль, але й за цілями впливу, розрізняють конкретні види професійної моралі і відповідно професійної етики: політичну, юридичну, дипломатичну, медичну, педагогічну, театральну, менеджера, вченого, журналіста тощо.

До представників зазначених та інших людиномірних професій суспільство висуває особливо підвищені вимоги, бо їх діяльність пов'язана з людьми. Важливою ознакою цих професій є можливість «вторгнення» у духовний світ людини, впливу на її долю, що й породжує особливі, часто делікатні моральні колізії. Все це утворює складну систему взаємоперехідних, взаємозумовлених моральних відносин. Свої завдання *етики* не може вирішувати автономно, вона широко спирається на *теорію виховання, педагогіку, психологію*, інші суспільні науки, разом з ними стимулює етико-соціологічні напрями у вивченні людини. У комплексі наукових досліджень вона вирізняє моральні аспекти взаємодії особи і суспільства, сприяє перекладу морального ідеалу на мову конкретних виховних цілей і завдань. Важливими є не тільки пози-

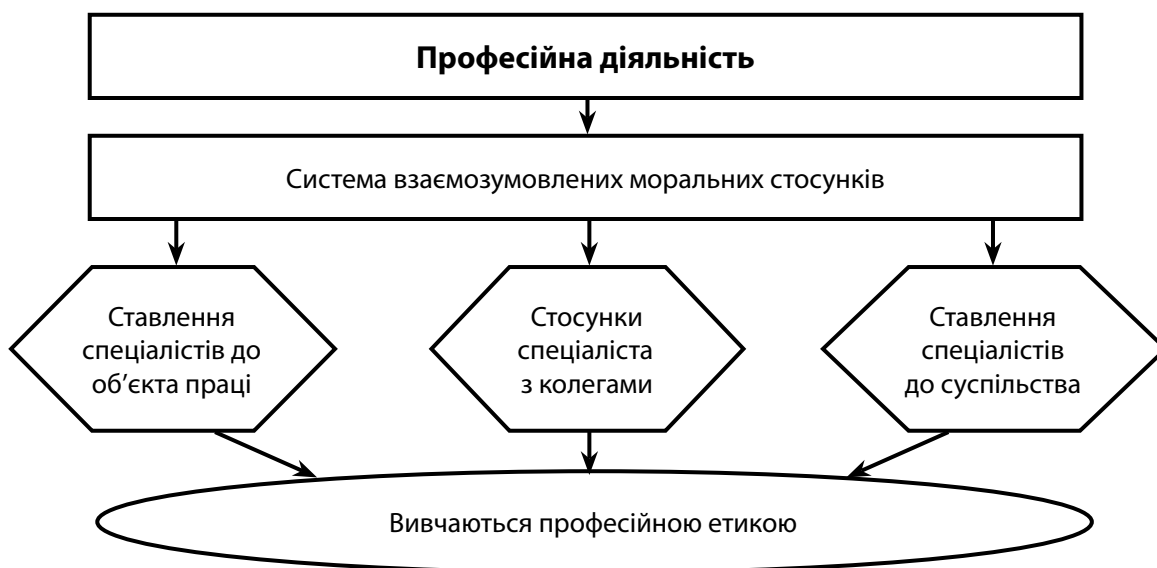

Рис. 1. Об'єкти вивчення професійної етики (Професійна етика, 2011, с. 23)

тивний соціально цінний результат діяльності людини, а й способи досягнення цілі, міра свідомості і особливо благородство внутрішніх мотивів діяльності людей, їх ціннісні орієнтації, настанови. А відступ від моральних норм, їх порушення, моральна всюдозволеність — все це призводить до деградації особистості (Панченко В.І., 2012, с. 219).

Отже, професійна мораль конкретизує загальні моральні норми і оцінки, які визначають ставлення людини до своїх професійних обов'язків, а опосередковано — до людей, з якими вона взаємодіє відповідно до свого фаху, і до суспільства загалом. Її змістом є передусім відповідні моральні кодекси — зводи моральних норм і правил, які необхідно виконувати. Вони приписують певний тип відносин між людьми, що вважається оптимальним з точки зору виконання людиною своїх професійних обов'язків. Ці моральні норми є професійно-етичними, тому що їх виникнення й засвоєння не визначаються безпосередньо якимись інституційними умовами (освітою, службовим становищем), а оволодіння ними забезпечується головним чином культурою особистості, її вихованістю, моральним потенціалом.

Вищезазначене спонукає до висвітлення *основних морально-етичних норм, які сприяють ефективній професійній взаємодії та спілкуванню*, а саме: *порядності, чесності, об'єктивності, толерантності, поваги, відповідальності* тощо. Необхідно згадати і про *фактори, які ускладнюють процес професійної взаємодії* та призводять до негативних наслідків, йдеться про різноманітні *бар'єри спілкування* (інтелектуальні, емоційні, естетичні, моральні, мотиваційні та культурних упереджень), *допущення помилок* суб'єктами взаємодії (стереотипність мислення та поведінки), *нехтування або незнання норм професійної етики* (байдужість, халатність, наклепи, зловживання своїм посадовим становищем тощо). В основі зусиль та заходів, спрямованих на подолання деструктивної професійної взаємо-

дії, лежить переконаність у тому, що запобігання неправомірній поведінці є настільки ж складним, як і саме явище неправомірної поведінки. Тому для досягнення успіху в подоланні цього негативу необхідний цілий комплекс взаємопов'язаних механізмів, до числа яких відноситься міцна і стійка інфраструктура забезпечення етики, конкретні методики запобігання зазначеної поведінки та дієве застосування закону (Марова С., 2015, с. 68).

Отже, слід пам'ятати, що навіть незнання законів (норм) не звільняє від відповідальності і може призвести до правових наслідків та застосування передбачених чинним законодавством методів впливу (звільнення з посади, відсторонення від роботи, адміністративне стягнення, відшкодування моральної шкоди тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що *основна функція професійної етики* полягає в регулюванні моральних відносин людей в одній з основних сфер суспільного життя — трудовій діяльності (матеріально-виробничій, господарсько-економічній, управлінській, духовній, культурній). Суспільство може нормально функціонувати і розвиватися тільки в результаті безперервного виробництва матеріальних і духовних цінностей. І від того, якими за своїми моральними цілями і змістом є відносини людей у забезпеченні цього процесу, великою мірою залежить добробут суб'єктів праці та суспільства. Тому сучасна активна особистість, конкурентоспроможний фахівець, отримавши базову вищу освіту, ставши суб'єктом виробничих стосунків, повинен володіти як теоретичними знаннями, так і практичними вміннями та навичками загальноприйнятої професійної комунікації та взаємодії.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у детальному вивченні юридичної етики, зокрема моральних та професійно-етичних норм фахівців галузі права.

ДЖЕРЕЛА

1. Марова С. Проблеми підвищення професійно-етичного рівня державних службовців як складової реформування системи державної служби [Електронний ресурс] / С. Марова, А. Радіонова // Державне управління. — 2015. — № 4 (136) — С. 65–69. — DOI: <http://dx.doi.org/10.21847/1728-9343.2015.0.51786>.
2. Прикладна етика : навч. посіб. / за наук. ред. В.І. Панченко. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 392 с.
3. Професійна етика : навч. посіб. — К. : Центр учбової літератури, 2011. — 252 с.
4. Психологія спілкування : навч. посіб. / [Л.О. Савенкова, В.В. Сгадова, Л.Л. Борисенко та ін.] ; за заг. ред. Л.О. Савенкової. — К. : КНЕУ, 2015. — 309 с.
5. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики / М.Г. Тофтул. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. — 416 с.

Браткова Е.И.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ДЕОНТОЛОГИИ

В результате анализа научных источников автором выявлены сущность и содержание ключевых понятий исследования, определены функции и роль деонтологии в профессиональном взаимодействии будущего специалиста, освещены основные морально-этические нормы профессионального взаимодействия и общения, указаны факторы, осложняющие этот процесс, и меры, направленные на преодоление деструктивного профессионального взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие, деонтология, этика, мораль, нормы, профессиональное взаимодействие, профессионализм, профессия.

O. Bratkova

PROBLEM OF FUTURE SPECIALIST'S PROFESSIONAL INTERACTION THROUGH DEONTOLOGY PRISM

The analysis of scientific sources reveals the nature and the content of the key research concepts, determines functions and the role of ethics in future specialist's professional interaction, clarifies the basic moral and ethical rules of professional interaction and communication as well as the factors that complicate this process and measures aimed at overcoming destructive professional interaction.

Professionalism is the set of theoretical knowledge, practical experience and professional skills gained in a certain labour division in the sphere of human activity. As for profession, it's a willingness to perform socially purposeful activity that transforms the world and reveals personality's creative, intellectual and spiritual potential. Concerning the term "interaction", it is a process of direct or indirect influence of communicating subjects on each other, which leads to their actions and interconnection. As for professional interaction, it is a purposeful, socially conditioned, dynamic process of direct or indirect simultaneous influence of each other on the result of certain professional activity, under the steering role of the subject, which has a set of theoretical and practical training, which aims to realize the content of professional activity and meet the needs of one another.

The term "deontology" is derived from the Greek (δέον – "duty" and "logos" — science) — a chapter of ethics which studies the problems of duty. And professional ethics is primarily a certain profession specific code of ethics of people of certain profession.

The main function of professional ethics is to regulate the moral relations of people in one of the main areas of social life — work activity (material-productive, economic, administrative, spiritual, and cultural). The main moral and ethical standards that promote effective professional interaction and communication are the following: honesty, integrity, fairness, tolerance, respect, responsibility, etc. The factors which complicate the process of professional interaction and lead to negative consequences are the following: communication barriers (intellectual, emotional, esthetic, moral, motivational and cultural prejudice barriers), subjects' interaction mistakes (stereotypical thinking and behaviour), neglect or ignorance of professional ethics (indifference, negligence, defamation, abuse of his official position, etc.).

Therefore, to achieve success in overcoming this problem, there should be a set of interrelated mechanisms, which include strong and stable infrastructure of ensuring ethics, specific preventive methods of such negative behaviour and effective application of the law.

Key words: deontology, ethics, interaction, morality, profession, professional interaction, professionalism, standards.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2016

Прийнято до друку 25.12.2016